

»Ali imaš očeta doma?«
»Nimam ga več!«
»Pa koliko bratov in sestrá?«
»Nimam jih!«
»Ali ti vsaj mati še živi?«
»Mater še imam!«

In luč se je užgala v zamolklih očeh.

Tedaj je stotnik vzdignil palico, dotaknil se z okovanim koncem fantovih prsi ter pomignil praporščaku, ki je stal za njim. Ta je potegnil izza rokava zapisnik ter je s tresočo roko zapisal fantovo ime. In fant je prebledel.

Stotnik je šel mimo drugega in se ni ozrl nanj; stopil je do tretjega in si ga ogledal natanko. Ta je bil pač vesel, zgovoren in glasen mladič, sloviti pevec in ljubljeneček deklet. Imel je zdrav, okrogel obraz, ob drobnih ušesih se je vilo par svetlo-pšeničnih kodrov, sinje oči so na glas prepevale, temnordeče ustnice so se krožile v prijetnem smehljanju.

»Ali imaš nevesto doma?« je vprašal stotnik.

»Imam jo, gospod stotnik!«

Še glasneje so prepevale sinje oči, v svetlo daljavo je segla pesem.

Stotnik je vzdignil palico, praporščak je pisal. In pesem je ugasnila v sinjih očeh.

Tako je stopal stotnik počasi dalje ob dolgi vrsti; pregledoval je, izpraševal in izbiral. Časih je izpustil po dva in tri, nekaterega niti pogledal ni, časih pa jih je zaznamoval kar po pet in šest zapovrstjo. In zdelo se mi je, da nalašč in preudarno izbira najmočnejše in najlepše.

Prišel je do kraja, poslednjikrat je vzdignil palico, nato se je okrenil. Takrat sem videl njegov obraz in srce mi je utihnilo. Ta obraz je bil brez kože in mesa, namesto oči je bilo izkopanih v lobanjo dvoje globokih jam, dolgi, ostrí zobje so se rezali nad golo, silno čeljustjo. Stotniku je bilo ime Smrt.

»Naprej... marš!«

Kompanija se je sunkoma zaokrenila ter se napotila s čvrstimi koraki v meglo nizdol. Pred njo je jezdil gospod stotnik; visoko iznad megle se je dvigal njegov črni plašč. —

VI. Kadet Milavec.

Zaželi si človek v tej utrujenosti, zaželi bolestoneje vsak dan in vsako uro, da bi se spustil velik zastor od nebes do zemlje ter zakril na vekomaj vse, kar se v strašnem, črnem loku vali in vije pred njegovimi razbolelimi očmi. Izginilo bi čisto brez sledu, kakor izginejo zjutraj divje sanje; bolnik

se vzdrami, ugleda svetlo solnce in se nasmehne: »Saj ni bilo nič! Pomlad je zunaj, veselje in življenje, jaz pa sem mislil, da sem bolan!«

Spústi se na zemljo, blagoslovljeni zástor! — Pomlad je zunaj, lepa, kakor da je prva. Nedeljsko jutro je, sveže, polno luči — lica kmetiškega otroka. Srce je mirno, oko bistro: vse, kar je, kamor sežeta misel in spomin, je brez madeža in brez zlega. Prostrano polje zelení; tam bo nekoč šumelo žito, bo rodilo obilen sad. Daleč na pobočjih in vrhovih sinjih gora, pod bleščočim, srebrnim obzorjem pojo gozdovi; zamolkla, tiho trepetajoča je njih pesem, pesem starca godca, ki je sam videl kralja Matjaža in ne mara umreti, dokler ga ne ugleda v glorijski vstajenja. Po stezah med njivami, na ravni cesti med travniki so vzkliili pisani cvetovi, beli, rdeči, modri, zeleni, vsi migljajoči v solncu; vzkliili so in shodili so koj, družijo se prijazno in kmalu se giblje in vije tam cvetoča procesija, kajti steze, poti, kolovozi in ceste se zlivajo v klanec, ki vodi pobožno in strmo do cerkve na hribu. Zvonovi ugledajo to procesijo in zavriskajo, nji sami, poljem, gozdovom, luči in nebesom za nedeljski pozdrav. In iz pesmi gozda in njiv, neba in zvonov, iz prazniških obrazov otrok, žensk, mladeničev in starcev sije in poje tisto edino, kar je božjega na zemlji: ljubezen in mir...

Da bi se spustilo to blagoslovljeno zašrinjalo, vsaj za uro, vsaj za hip! Toda če bi bilo od samega jekla, močnega, za klastro debelega — od zadaj bi udarilo kladiivo in to jekleno zašrinjalo bi se zrušilo kakor zid od pepela. Tam zadaj je grozota; in grozota hoče, da jo vidiš, drži te s kremplji za roko in za pas, da ji ne uideš; okreni se kamorkoli, zaštrmela ti bo bleda in nema v obraz; ozri se kamorkoli, če proti samim nebesom, ona je vsepovsod, edina je; nema je, ali vse, kar slišiš, je njen glas, tudi tisti glas, ki krikne ponevedoma iz tvojih ust. V vsakem utripu svojega srca, v vsakem dihu svojih misli, celo v sanjah si njen suženj...

Tudi jaz sem si zaželel marsikatero uro, da bi zatínil oči za dolgo spanje brez sanj; in iztaknil bi si jih brez strahu in bolečine, če bi zares ne videl ničesar, ničesar več; ali vem, da bi že v tistem trenutku ugledal grozoto s tisočnimi očmi, potisočrjeno. In komaj poskusiš, da bi se veselo zasmeljal, kakor v onih zdavnih časih, ti smeh še neporojen oledení na licih... Padel je kadet Milavec. Kdo je bil ta kadet Milavec? Ah, kaj do imena! Saj ne vem, če je imel mater, ki je obnemela od nezaslišane bolesti, če je imel brata, ki je utajil solze, da mu ostanejo za zmerom razbeljene na srcu. Ali to vem, da mi je zdaj, ko ga ne vidim več,

njegov rosnomladi, mirno smehljajoči se obraz kakor postoterjen, znamenje vseh nešteti in neimenovanih, ki so bili mladi in jih ni več. In nekaj temnega, težkega ti stisne srce, obremení dušo: glej, oni padajo in ti, starec, si obsojen, da jim tešiš križ na grob! Mladost, lepota, dobrotnost, moč, razum — lesen križ na grobu, tam kje na pustem hribu, ali na daljni poljani, ki jo je z železnim plugom razoralo smrt. Vidiš, da se je to moglo zgoditi, ker se je res zgodilo; in vendar ti je nerazumljivo. Ne začudil bi se prav nič, ko bi stopil nenadoma predte kadet Milavec v vsej svoji mladi lepoti ter bi ti smehljaje ponudil roko; pozdravil bi ga veselo in bi vzkliknil: »Saj sem vedel, da ni mogoče!« In le je bilo mogoče in le je res. Do tál je posekan hrastov gozd; kar je ostalo, toži in trepeče in se vije plaho v jesenskem vetru...

Ko sem bil še otrok in ministrant, mi je bilo čudno tesno pri srcu, kadar je cerkovnik po véliki maši ugašal sveče, posebno po božični maši polnočnici. Prej je bila farna cerkev vse do stropa žarko razsvetljena, podobe svetnikov so se lesketale z oltarjev kakor pozlačene, ves poln luči je bil

zrak, dišeč po kadilu in prazniku in molitvah. Ugasnila je prva sveča, v svetlobo je segel prvi ozki trak noči in tesnobe; ugasnila je druga, tretja sveča... tiho so se valili v praznoto črni valovi, skozi okna, s kora, iz zakristije, izza stebrov in oltarjev se je plazila noč; pesem in molitev je utihnila, brez glasu je umiralo življenje, smrt je s koščenim prstom trkala na plaho srce. Še zadnja sveča... Nič se ne boj, otrok! Pred vélikim oltarjem gori večna luč, z mirnim plamenom, ki ne ugasne nikoli, znamenje večnega življenja...

Nič se ne boj! Verno prilivaj večni luči, ki je v tvojem srcu; v njenem mirnem, zvestem plamenu, v tvoji ljubezni in tvojem zaupanju bodo živeli vsi, ki so bili mladi, lepi in blagi! Kadet Milavec ni umrl; niti en sam smehljaj njegovih ustnic, niti ne en sam vesel pogled njegovih oči ni umrl! Zgodilo se bo, da bodo v onih, ki jih še ni, vstali vsi oni, ki so bili, povrnili se mlajši, lepši in močnejši! Spet bodo prižgane sveče in čez hribe in doline bodo peli zvonovi, klicali k véliki maši. Kdor že si, zaupaj v zarjo tistega dné in prilivaj večni luči, ki je v tvojem srcu!...

Gregorčičeva pisma Gruntarju.

Izidor Cankar.

Uvod naslednjega pisma govori o lokalnopolitičnih zadevah; pisano je koncem leta 1886. ali začetkom leta 1887.

63.

Dragi Nace!

Jaz sem zgradil hišo, ki je sicer pokrita, a ne še prav vse dodelana. Vspomladi pojdem bivat v njo. In tedaj pa pustim tudi službo. Vem, da mi bo težko izhajati, a raje bom glodal suhe skorje, nego služil v takih razmerah. Napadi v »Slov.« na me kot duhovnika zagrenili so mi življenje in pobrali vse veselje do delovanja na duhovniškem polju. Kmetoval bom in če mi pride kdaj kaka ideja jo vrgel na papir. Tako naj sklenem svoje dni. Težko mi bo izhajati pravim, seveda ker sem naredil nad 2000 dolgá, — in penzije ne vem če dobim kaj, — a ko bi pa nikakor ne mogel živeti, — se pa zgubim kam po sveti, saj se bo že našel kdo, da me vsprejme v službo; tu pa služil ne bom!

Srčen pozdrav!

Tvoj S. Gr.

8. februarja leta 1887. je spisal Gregorčič na ministra Gautscha prošnjo za penzijo, deloma v verzih, deloma v prozi; ta prošnja se je ohranila in je bila objavljena v podlistku »Laibacher Zeitung« 1916, št. 104. V njej označuje svoje delo s

temi besedami: »Die Richtung meines poetischen Wirkens ist die idealistische und die Tendenz die: den Leser für alles Hohe, Schöne, Wahre und Gute zu begeistern, in ihm die Liebe zum engeren und weiteren Vaterlande, sowie zum Throne, zu schüren und zu nähren, und allgemeine, thätige Menschenliebe, besonders Liebe zu den Unglücklichen, zu entfachen. Dieses Ziel hoffe ich auch vielfach erreicht zu haben.« V prošnji obljublja, da bo pokojnino porabil v »intenzivno literarno delo« in da bo izdal 2. zvezek »Poezij«: »Doch liegen in unseren belletristischen Zeitschriften noch viele Gedichte verstreut und würde ich gleich an die Redaction des II. Bandes gehen, falls Ew. Excellenz meinem Gesuche willfahren.«

V pismu št. 64., pisanem Gruntarju kmalu potem, ko je prošnjo poslal, pravi ravno narobe: »Da bi izdal II. zvezek ne morem se odločiti.« In vendar je nekaj mesecev pozneje (prim. št. 66.) sklenil z Gorupom pogodbo za izdajo II. zvezka.

64.

Dragi Nace!

Dopošiljam Ti s tem nek moj dolžni list. Prosim Te, legalizuj mi ga, da bo posojevalka zavarovalna